

ב. פרשת שביעית - שביתת הארץ

פסוקים א- ז בפרק כה בספר ויקרא יוצגו להלן בצירוף המדרש התנאי ספרא (= תורת כהנים) ופירוש רש"י לתורה.

ויקרא פרק כה - פרשת שביעית, שביתת הארץ:

[א] וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינִי לֵאמֹר.

[ב] דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: כִּי תֵבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָּה הָאָרֶץ שְׁבַת לַה'.

[ג] שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶךְ, וְאַסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ.

[ד] וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שְׁבַת שְׁבַתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שְׁבַת לַה', שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכְרֶמֶךְ לֹא תִזְמַר.

[ה] אֶת סַפִּיחַ קִצְיֹרֶךְ לֹא תִקְצֹר וְאֶת עֲנְבֵי נִזְיֹרֶךְ לֹא תִבְצֹר, שְׁנַת שְׁבַתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ.

[ו] וְהִיְתָה שְׁבַת הָאָרֶץ לָכֶם לֶאֱכֹלָה לָךְ וּלְעַבְדְּךָ וְלְאִמְתְּךָ וְלַשְׂכִּירְךָ וּלְתוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ.

[ז] וּלְבַהֲמֹתֶיךָ וּלְחַיָּה אֲשֶׁר בְּאֶרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל.

ספרא (= תורת כהנים), בהר, פרשה א (מהדורת וייס קה ע"א - קו ע"ג):

פסוק א: וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינִי לֵאמֹר.

[1] "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר" - מה ענין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצות נאמרו מסיני!?

אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני.

רש"י:

בהר סיני - מה ענין שמיטה אל הר סיני, והלא כל המצות נאמרו מסיני?!

אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני, כך שנויה בתורת כהנים.

ונראה לי שכך פירושה: לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנסנית בערבות מואב במשנה תורה, למדנו שכללותיה

ופרטותיה כולן נאמרו מסיני, ובא הכחוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה מסיני היו כולם כללותיהן

ודקדוקיהן, וחזרו ונסנו בערבות מואב.

ראו גם מאמרו של ר"מ תא-שמע, "ענין שמיטה אצל הר סיני", מחניים ל"ט (תשי"ט), עמ' 89-92.

פסוק ב: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה.

[2] "כי תבאו" - יכול משבאו לעבר הירדן? תלמוד לומר "אל הארץ", אל הארץ המיוחדת. יכול משבאו לעמון ומואב? תלמוד לומר "אשר אני נתן לכם" - לא עמון ומואב. מנין אתה אומר כיבישו ולא חיליקו, חילקו למשפחות ולא חילקו לבתי אבות, חילקו לבתי אבות ואין כל אחד ואחד מכיר את שלו, יכול יהא חייבין בשמיטה? תלמוד לומר "שדך", שיהא כל אחד ואחד מכיר את שדהו, "כרמך" שיהא כל אחד ואחד מכיר את כרמו. **נמצאתה אומר:** כיון שעברו ישראל את הירדן- ניתחייבו בחלה ובעורלה ובחדש, היגיע ששה עשר בניסן - ניתחייבו בעומר, שהוא חמשים יום - ניתחייבו בשתי הלחם, לארבע עשרה שנה - ניתחייבו במעשרות. התחילו מונים לשמיטה. לעשרים ואחת שנה עשו שמיטה, לששים וארבע עשו יובל.

[3] "ושבתה הארץ" -

[א] יכול מלחפור בורות ושיחים ומערות ומלתקן את המקוואות? תלמוד לומר "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור" (סוף פסוק ד').

[ב] אין לי אלא לזרע ולזמיר, ולחריש לעידור לניכוש ולכיסוח ולביקוע מניין? תלמוד לומר "שדך לא", "וכרמך לא" (שם) - כל מלאכה שבשדך ובכרמך.¹

[ג] ומנין שאין מזבלים ואין מפרקים ואין מעשנים בעלים ואין מאבקים? תלמוד לומר "שדך לא".

[ד] ומנין שאין מקרסמים ואין מזרדים ואין מפסלים באילנות? תלמוד לומר "שדך לא", "וכרמך לא" (שם).

[ה] יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים, ולא יעשה עוגיאות בין אילן לאילן חבירו? תלמוד לומר "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור" (שם), הזרע והזמיר בכלל היו, ולמה יצאו? להקיש להם, אלא מה זרע וזמיר מיוחדים שהם עבודה בארץ ובאילן, אף אין לי אלא דבר שהוא עבודה בארץ ובאילן.

רש"י: שבת לה' - לשם ה', כסם שנאמר בשבת בראשית.²

הרחבה לדרשה זו ראו עמוד 8

¹ ראה להלן בתו"כ דרשה 8.
² ראה להלן בתו"כ דרשה 7.

פסוק ג: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך, ואספת את תבואתה.

[4] יכול אף שנת היובל תהיה עולה למנין שני שבוע?

תלמוד לומר "שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך", שני זרעים עולות ממנין שני שבוע, ואין שנת היובל עולה למנין שני שבוע.

[5] מנין לאורז ולדוחן ולפרגים ולשומשמים שהשרישו לפני ראש השנה - כונסן אתה בשביעית? תלמוד לומר "ואספת את תבואתה" - בשביעית.

יכול אע"פ שלא השרישו?

תלמוד לומר "שש שנים תזרע שדך... ואספת",

ששה זרעים וששה אסיפים, לא ששה זרעים ושבעה אסיפים.

ר' יונתן בן יוסף אומר: מניין לתבואה שהביאה שליש לפני ראש השנה - כונסה אתה בשביעית? תלמוד לומר "ואספת את תבואתה", ואף משהביאה שליש.

פסוק ד: ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר.

[6] ומנין לשלשים יום לפני ראש השנה הרי הן ככל השנה?

תלמוד לומר "ובשנה השביעית שבתון יהיה לארץ",

מיכן אמרו: בנות שוח - שביעית שלהם שנייה, שהם עושות לשלש שנים.

ר' יהודה אומר: הפרסיות - שביעית שלהם מוצאי שביעית, שהם עושות לשתי שנים.

אמרו לו: לא אמרו אלא בבנות שוח.

[7] "שבת לה" - כשם שנאמר בשבת בראשית "שבת לה" (דברים ה יד), כך נאמר בשביעית "שבת לה".

[8] "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" - כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך.³

כ"י:

יהיה לארץ - לשדות ולכרמים.

לא תזמר - שקולצין זמורותיה. ותרגומו לא תכסה, ודומה לו (ישעיה לג יב) קוליס כסוחים, (תהלים פ יז) שרופה

בלש כסוחה.

³ ראה לעיל דרשה 3 ב.

פסוק ה': את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר, שנת שבתון יהיה לארץ.

[9] (ג) "את ספיח קצירך לא תקצור" - מיכן סמכו חכמים על הספחים שיהו אסורים בשביעית.
[10] "ואת ענבי נזירך לא תבצר" - מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר.

[11] "לא תבצר" - לא תבצר כדרך הבוצרים;

מיכן אמרו:

תאינים של שביעית –

אין קוצים אותה במוקצה, אבל קוצה אתה בחורבה,
אין דורכים ענבים בגת, אבל דורכים בעריבה,
אין עושים זיתים בבד ובקוטבי, אבל כותש ומכניס לבדידה.
ר' שמעון אומר: אף טוחן הוא בבד ומכניס לבדידה.

[12] "שבת שבתון יהיה לארץ" –

כיון שיצת שביעית, אע"פ שפירותיה שמיטה, מותר את לעשות מלאכה בגופו של אילן;
אבל פירותיו אסורים עד חמשה עשר בשבט.

רש"י:

את ספיח קצירך – אפילו לא זרעתה והיא למחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר, הוא קרוי ספיח.
לא תקצור – להיות מחזיק בו כשאר קציר, אלא הפקר יהיה לכל.
נזירך – שהגזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם.
לא תבצר – אותם אינך בוצר, אלא מן המופקר.

פסוק ו: וְהִיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָהּ לֶךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאִמָּתְךָ וּלְשִׁכְרְךָ וּלְתוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ.

[13] "והיתה שבת הארץ לכם" - מן השבות בארץ אתה אוכל, ואין אתה אוכל מן השמור;
מיכן אמרו: שדה שנטייבה,

בית שמיי אומרים: אין אוכלים פירותיה בשביעית, ובית הלל אומרים: אוכלים;
בית שמיי אומרים: אין אוכלים פירות שביעית בטובה, ובית הלל אומרים בטובה ושלא בטובה.
רבי יהודה אומר: חילוף הדברים, זה מקולי בית שמיי ומחומרי בית הלל.

[14] "לכם" - ולא לאחרים.

[15] "לאוכלה" - ולא להביא ממנה מנחות, ולא להביא נסכים ממנה.

[16] "לך לעבדך ולאמתך" - מה תלמוד לומר?

לפי שנאמר "ובשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך" (שמות כג, יא),
שיכול אין לי אלא פירות שביעית נאכלים אלא לעניים בלבד, מניין אף לעשירים?
תלמוד לומר "לך ולעבדך ולאמתך", הרי בעלים עשירים אמורים, עבדים ושפחות אמורים;
אם כן, למה נאמר "ואכלו אביוני עמך" (שם)?
העניים אוכלים אחר הביעור, ולא עשירים, דברי רבי יהודה.
ר' יוסי אומר: אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור.
דבר אחר: "ואכלו אביוני עמך" (שם). - הראוי לאדם לאדם, והראוי לבהמה לבהמה.
[17] "ולשכירך" - מן הגוי, "ולתושבך" - מן הגוי, "הגרים עמך" - לרבות את האכסניים.

רש"י:

והיתה שבת הארץ וגו' - אף על פי שאסרתים עליך, לא באכילה ולא בהגאה אסרתים, אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית, אלא הכל יהיו שוים בה, אתה ושכירך ותושבך.
שבת הארץ לכם לאוכלה - מן השבות אתה אוכל, ואין אתה אוכל מן השמור.
לך ולעבדך ולאמתך - לפי שנאמר (שמות כג יא) ואכלו אביוני עמך, יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים? תלמוד לומר "לך ולעבדך ולאמתך", הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן.
ולשכירך ולתושבך - אף הגוים.

פסוק ז': וּלְבַהֲמַתְךָ וּלְחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל.

[18] "ולבהמתך ולחיה" - מה תלמוד לומר?

ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי היא אוכלת, בהמה שהיא ברשותך אינו דין שתאכל?
אילו כן, הייתי אומר יכנוס לבהמה ותהא אוכלת לעולם,
מה אני מקיים ביעור פירות שביעית - בפירות אדם, אבל בהמה תהיה אוכלת לעולם,
וכשהוא אומר "ולבהמתך ולחיה" מקיש בהמה לחיה,
כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית.
[17] "אשר בארצך" - מה שבארצך אוכלים, לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לפונטוס.
אמר ר' שמעון: שמעתי בפירוש שמוציאים לסוריא ואין מוציאים לחוצה לארץ.

[19] "ותהיה" - אף להדלקת הנר, אף לצבוע בה צבע.

[20] "כל תבואתה" - מלמד שאין נאכלת אלא תבואה,

מיכן אמרו: מאימתיי אוכלים פירות האילן בשביעית?

הפגים – משהזריחו, אוכל בהם פיתו בשדה; ביחלו, כונס לתוך ביתו.

וכן כיוצא בהן בשאר שני שבוע - חייבים במעשרות.

הבוסר - משגרע אוכל בו פיתו בשדה; הבאיש, כונס לתוך ביתו.

וכן כיוצא בו בשאר שני שבוע - חייבים במעשרות.

זיתים - כל זמן שהם עושים שלשת לוגים לסאה;

הכניסו רביעית לסאה, פוצע ואוכל בשדה; הכניסו חצי לוג, כותש וסך בשדה;

הכניסו לוג, כותש בשדה וכונס לתוך ביתו.

וכן כיוצא בהן בשאר שני שבוע חייבים במעשרות.

ושאר כל פירות האילן אין את רשאי לכבוש מהם ולשלוק מהם ולא לאכול מפניהם,

אלא כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית.

[21] "לאכול" –

ולא לעשות ממנה זלחין, ולא לעשות ממנה מלוגמא,

ולא לעשות ממנה איספלנית, ולא לעשות ממנה אפיקטפיזים.

כ"י:

(ז) ולבהמתך ולחיה – אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן, שמזונותיה עליך, מה תלמוד לומר ולבהמתך? מקיש בהמה

לחיה,

כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית, כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית.

דרשה 3: "ושבתה הארץ"
השוואה למקבילות (בבלי וירושלמי) ומבנה הדרשה

להלן מוצגת בהרחבה הדרשה בתורת כהנים על "ושבתה הארץ".⁴ הדרשה בנויה חמישה חלקים (א-ה) וכל חלק פותח בשאלה (יכול/מניין) ומסיים בתשובה (תלמוד לומר).

הדרשה עוסקת בשאלה: אילו מלאכות אסורות/ מותרות לעשותן בשנה השביעית?

כדי להשיב לשאלה זו מתמודד בעל הדרשה עם שני פסוקים:

[ב] דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: כִּי תֵבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וְשַׁבְתָּה הָאָרֶץ שַׁבַּת לָהּ.

[ד] וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבַּת לָהּ, שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמֶךָ לֹא תִזְמַר.

התשובה הסופית הניתנת בחלק החמישי מבוססת על אחת משלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן: "כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא" ומסקנתו של בעל המדרש בתורת כהנים היא שהמלאכות שנאסרו בשביעית הן מלאכות בעבודת הארץ והאילן וכל שאר המלאכות מותרות.

ההשוואה למקבילות המפורטות להלן מסייעת בהבהרת המבנה של הדרשה שבתורת כהנים:

א. **בבלי מועד קטן** נמצא מדרש הלכה הדומה למדרש בתורת כהנים. ההבדל העיקרי הוא שהדרשה בבבלי מתמקדת בפסוק ד בלבד ולא מזכירה את פסוק ב'.

ב. **בירושלמי כלאים** [ובמקבילות: שבת פ"ז ט ע"ד, סנהדרין פ"ז כד ע"ד] מופיעה דרשה קצרה ותמציתית הבנויה על "כלל ופרט".

ככל הנראה הדרשות בתלמודים הן עיבודים של הדרשה שבתורת כהנים.

⁴ ניתן לראות את צילום כתב יד נוי יורק של המדרש גם באתר "אוצר עדי הנוסח לספרות התנאית" <http://www.biu.ac.il/JS/tannaim/> בסוף "מגילה 8 אמור".

בבלי מועד קטן ג ע"א	תורת כהנים = ספרא
<p>והתניא:</p> <p>"שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר",</p> <p>אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח? תלמוד לומר: "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר". כל מלאכה שבשדך, וכל מלאכה שבכרמך.</p>	<p>"ושבתה הארץ" (פסוק ב) – א] יכול מלחפור בורות ושיחים ומערות ומלתקן את המקוואות? ת"ל "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" (סוף ד). ב] אין לי אלא לזרע ולזמיר, ולחריש לעידור לניכוש ולכיסוח ולביקוע מניין? תלמוד לומר "שדך לא", "וכרמך לא" (שם) – כל מלאכה שבשדך ושבכרמך.</p>
<p>מנין שאין מקרסמין, ואין מזרדין, ואין מפסגין באילן? תלמוד לומר: "שדך לא" "כרמך לא", כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך.</p>	<p>ג] ומנין שאין מזבלים ואין מפרקים ואין מעשנים בעלים ואין מאבקים? תלמוד לומר "שדך לא".</p>
<p>מנין שאין מזבלין, ואין מפרקין, ואין מאבקין, ואין מעשנים באילן? תלמוד לומר: "שדך לא" "כרמך לא", כל מלאכה שבשדך, וכל מלאכה שבכרמך.</p>	<p>ד] ומנין שאין מקרסמים ואין מזרדים ואין מפסלים באילנות? תלמוד לומר "שדך לא", "וכרמך לא" (שם).</p>
<p>יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא יעדר תחת הגפנים, ולא ימלא נקעים מים, ולא יעשה עוגיות לגפנים? תלמוד לומר: "שדך לא תזרע", זריעה בכלל היתה, ולמה יצתה – להקיש אליה, ולומר לך מה זריעה מיוחדת, עבודה שבשדה ושבכרם – אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם.</p>	<p>ה] יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים, ולא יעשה עוגיות בין אילן לאילן חבירו? תלמוד לומר "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" (שם), הזרע והזמיר בכלל היו, ולמה יצאו? להקיש להם, אלא מה זרע וזמיר מיוחדים שהם עבודה בארץ ובאילן, אף אין לי אלא דבר שהוא עבודה בארץ ובאילן.</p>

ירושלמי כלאים פ"ח ה"א, לא ע"ב ובמקבילות	תורת כהנים = ספרא
<p>"ושבתה הארץ שבת לה" – כלל,</p> <p>"שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" – פרט;</p>	<p>"ושבתה הארץ" (פסוק ב) – א] יכול מלחפור בורות ושיחים ומערות ומלתקן את המקוואות? ת"ל "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" (סוף ד). ב] אין לי אלא לזרע ולזמיר, ולחריש לעידור לניכוש ולכיסוח ולביקוע מניין? תלמוד לומר "שדך לא", "וכרמך לא" (שם) – כל מלאכה שבשדך ושבכרמך.</p>
	<p>ג] ומנין שאין מזבלים ואין מפרקים ואין מעשנים בעלים ואין מאבקים? תלמוד לומר "שדך לא".</p>
	<p>ד] ומנין שאין מקרסמים ואין מזרדים ואין מפסלים באילנות? תלמוד לומר "שדך לא", "וכרמך לא" (שם).</p>
<p>הזרע והזמיר בכלל היו, ולמה יצאו? להקיש אליהן ולומר לך מה זרע וזמיר מיוחד שהן עבודה בארץ ובאילן, אף כל דבר שהוא עבודה בארץ ובאילן.</p>	<p>ה] יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים, ולא יעשה עוגיות בין אילן לאילן חבירו? תלמוד לומר "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" (שם), הזרע והזמיר בכלל היו, ולמה יצאו? להקיש להם, אלא מה זרע וזמיר מיוחדים שהם עבודה בארץ ובאילן, אף אין לי אלא דבר שהוא עבודה בארץ ובאילן.</p>